

Bu çeviride eserin
“Karl Marx et Friedrich Engels, *Etudes Philosophiques*”
(Éditions Sociales, Paris, 1951)
başlıklı Fransızca basımı esas alınmıştır.

FELSEFE İNCELEMELERİ

Karl Marx
Friedrich Engels

Fransızcadan Çeviren
Cem Erođul

Yordam Kitap: 18 ✦ **Felsefe İncelemeleri** ✦ Karl Marx ve Friedrich Engels
ISBN-978-9944-122-11-5 • *Çeviren:* Cem Erođul ✦ *Düzeltilme:* Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç ✦ *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Nisan 2006 ✦ *İkinci Basım:* Ekim 2009 ✦ *Üçüncü Basım:* Ocak 2013
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Çađalođlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

FELSEFE
İNCELEMELERİ

YAYINEVİNİN NOTU

Bundan yaklaşık yarım yüzyıl önce Fransız Marksisti Emile Bottigelli tarafından yapılan bu derleme, Karl Marx ile Friedrich Engels'in kaleme aldığı felsefi metinlerden yapılmış bir seçme niteliğinde. Metinlerin bir bölümü, zamanında kitap ya da makale olarak yayınlanmış, bir bölümü elyazması olarak kalmış, bir bölümü ise mektup parçaları.

Cem Erođul tarafından yapılan bu çevirinin ilk basımını 1968'de Sol Yayınları tarafından, ikinci basımını 1974'te Dođan Yayınevi tarafından yapılmıştır. Çevirmen Yordam Kitap'taki ilk basımında, metinlerin biçem özelliklerine sadık kalarak ve anlaşılabilirliği gözeterek çeviriyi baştan sona elden geçirmiştir. Elinizdeki bu son basımda, kitabın boyutunun küçültülmesi dışında bir değişiklik yapılmamıştır.

Yordam Kitap

İÇİNDEKİLER

LUDWIG FEUERBACH

VE KLASİK ALMAN FELSEFESİNİN SONU	11
Yazarın Önsözü	11
I.-Hegel'den Feuerbach'a	14
II.-İdealizm ve Maddecilik	27
III.-Feuerbach'ın Din Felsefesi ve Ahlak Anlayışı	42
IV.-Diyalektik Maddecilik	53

FEUERBACH ÜZERİNE TEZLER

(BRÜKSEL'DE 1845 BAHARINDA KALEME ALINMIŞTIR)	78
“FEUERBACH” TAN YAYINLANMAMIŞ BİR PARÇA (1886)	83
“EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNE KATKI” YA ÖNSÖZ	89

KARL MARX'IN

“EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNE KATKI” SI	96
TARİHSEL MADDECİLİK	111
FRANSIZ MADDECİLİĞİNİN TARİHİNE KATKI	143
FELSEFEYLE İLGİLİ MEKTUPLAR [SEÇMELER]	156

LUDWIG FEUERBACH VE KLASİK ALMAN FELSEFESİNİN SONU

FRIEDRICH ENGELS

YAZARIN ÖNSÖZÜ

“*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*”ya, Berlin 1859, yazdığı önsözde Marx, ikimizin, 1845’te Brüksel’de, “bizim görüş tarzımız [söz konusu olan, özellikle Marx’ın geliştirdiği maddeci tarih görüşüydü] ile Alman felsefesinin ideolojik görüşü arasındaki çatışmayı ortaya çıkarmak, aslında, geçmiş felsefe anlayışımızla hesaplaşmak için nasıl çalışmaya giriştiğimizi anlatır. Bu tasarı, Hegel’den sonraki felsefenin bir eleştirisi biçiminde gerçekleştirildi. Yeni koşullar yüzünden basımına olanak kalmadığını öğrendiğimizde, sekiz yapraklı formalı iki kalın cilt tutan elyazması çoktan Vestfalya’da, yayımcının elinde bulunuyordu. Kendimizi aydınlığa kavuşturmak olan başlıca amacımıza

ulaşmış olduğumuzdan, elyazmasını¹ farelerin kemirici eleştirisine daha bir sevinçle terk ettik.”

O zamandan beri kırk yıldan çok geçti ve Marx, ikimizden biri bu konuya dönme fırsatını bulamadan öldü. Hegel’le ilişkilerimiz hakkında ne düşündüğümüzü türlü vesilelerle açıkladık, ancak hiçbir yerde bunu tam doyurucu bir biçimde yapmadık. Hegelci felsefe ile bizim görüşümüz arasında, birçok bakımdan bir ara halka olmasına karşın, Feuerbach’a hiçbir zaman dönmedik.

Bu arada, Marx’ın dünya görüşü, Almanya’nın ve Avrupa’nın sınırlarının çok ötesinde ve dünyanın bütün uygar dillerinde yandaşlar buldu. Öte yandan, bugün dış ülkelerde, özellikle İngiltere ile İskandinavya’da, klasik Alman felsefesi adeta yeniden canlanmakta, Almanya’da bile, üniversitelerde felsefe adı altında sunulan bulanık halk çorbalarından gına gelmeye başladığı izlenimi uyanmaktadır.

Bu koşullar altında, Hegelci felsefeyle ilişkilerimizin, ondan nasıl çıkıp onunla yollarımızın nasıl ayrıldığıнын kısa ve dizgeli bir açıklaması bana gitgide gerekli göründü. Ve aynı şekilde, kaynaşma dönemimizde Hegel sonrası filozoflar içinde en çok Feuerbach’ın bizim üzerimizdeki etkisini tam olarak tanımak suretiyle, ödenmesi gerekli bir şeref borcumuz daha olduğunu düşündüm. Bundan

---

1 [Ancak bu (yirminci -ç) yüzyılın başında bulunan ve bütünüyle ilk kez 1933’te, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından yayınlanan *Alman İdeolojisi*’nin elyazması]*

* Köşeli ayraç [...] içindeki dipnotlar, bu kitabı düzenleyen Emile Bottigelli’nindir. -ç.

dolayı, *Neue Zeit*'in yazı kurulunun, Starcke'nin Feuerbach üzerindeki kitabı hakkında bir eleştiri yazmamı rica ederek bana sunduğu fırsata şevkle sarıldım. Çalışmam, bu derginin 1886 yılı 4. ve 5. sayılarında çıktı ve burada, gözden geçirildikten sonra, ayrı basım halinde yayınlanıyor.

Bu satırları baskıya göndermeden önce, 1845-1846 tarihli eski elyazmasını çıkarıp bir daha baktım. Feuerbach hakkındaki bölüm bitmiş değil. Yazılan bölümü, maddeci tarih görüşünün bir açıklamasından ibaret ve yalnızca, o zamanki iktisat tarihi bilgilerimizin henüz ne kadar eksik olduğunu kanıtlıyor. İçinde, bizzat Feuerbach'ın öğretisinin eleştirisi bulunmadığından şimdiki amacım için kullanamazdım. Buna karşılık, Marx'ın eski bir defterinde, burada ek olarak yayınlanmış bulunan, Feuerbach hakkındaki on bir tezi buldum. Bunlar, sonradan geliştirilmek üzere alelacele kâğıda dökülmüş olan ve hiçbir biçimde basımı düşünülmeyen, fakat yeni dünya görüşünün dâhiyane tohumunun atıldığı ilk belge olarak paha biçilmez değer taşıyan birtakım basit notlardır.

Londra, 21 Şubat 1888

I.-HEGEL'DEN FEUERBACH'A

Bu eser² bizi, zaman bakımından bizden rahatça bir kuşaklık süreyle ayrılmış bulunan, fakat Almanya'daki bugünkü kuşağa, koca bir yüzyıl öncesine aitmişçesine yabancılaşmış bulunan bir döneme geri götürüyor. Oysa bu dönem, Almanya'nın 1848 Devrimi'nin hazırlık dönemi olmuştur: o zamandan beri ülkemizde ne olmuşsa 1848'in bir devamından, devrimin vasiyetinin yerine getirilmesinden ibarettir.

Fransa'da 18. yüzyılda olduğu gibi, 19. yüzyılda Almanya'da, felsefe devrimi aynı zamanda siyasal çöküşü hazırladı. Fakat aralarında ne kadar fark var! Fransızlar bütün resmi bilimle, Kiliseyle, hatta sık sık devletle açık savaş halindedir; eserleri sınırın öte tarafında, Hollanda'da ya da İngiltere'de basılıyor ve kendileri oldukça sık Bastille'i boylamaya hazırlanıyorlar. Buna karşılık, Almanların, profesörleri, devletin gençlik için atadığı hocaları var, eserleri ders kitabı olarak okutuluyor ve bütün gelişmeyi taçlandıran düşünce dizgesi, Hegel'in dizgesi, adeta Prusya Krallığı'nın devlet felsefesi mertebesine yükseltilmiş! Devrim, bu profesörlerin arkasına, bilgiç ve karanlık tümcelerinin, ağır ve sıkıcı nağmelerinin gerisine mi gizlenecekti? O zamanlar devrimin temsilcileri olarak kabul edilen adamlar, liberaller, kafaları bulandıran bu felsefenin aslında en amansız hasımları değil miydi? Fakat ne hükümetin ne de liberallerin göremediğini hiç

---

2 *Ludwig Feuerbach*, C. N. Starcke, felsefe doktoru, Stuttgart, Ferd. Enke, 1885.

değilse *bir* adam, daha 1833'te gördü. Gerçi bu adamın adı Henri Heine idi.³

Bir örnek verelim. Hiçbir felsefi önerme, Hegel'in "Gerçek olan her şey ussaldır ve ussal olan her şey gerçektir."⁴ diyen ünlü önermesi kadar, dar kafalı hükümetlerin minnetini ve dar kafalılıkta onlardan geri kalmayan liberalerin öfkesini üzerine çekmemiştir. Bu, açıkça, var olan her şeyin kutlulaştırılması, despotluğun, polis devletinin, keyfi adaletin, sansürün, felsefe eliyle meşrulaştırılması demek değil miydi? III. Friedrich-Wilhelm ve onunla birlikte uyrukları, bunu böyle yorumladılar. Oysa Hegel'e göre var olan her şey, hiç de veri olarak gerçek değildir. Ona göre, gerçek olma niteliği ancak aynı zamanda zorunlu olanda bulunur; "gerçek, kendi gelişimi içinde zorunluk olarak belirir"; bu yüzdendir ki, rastgele her hükümet tedbirini hemen gerçek olarak tanımaz — bizzat Hegel "bir vergi kurumu" örneğini verir. Fakat zorunlu olan, son çözümlemede, ussal olarak belirir ve o zamanki Prusya devletine uygulandığında Hegel'in önermesi ancak şu anlama gelir: bu devlet zorunlu olduğu ölçüde ussaldır, usa uygundur; bununla birlikte, bize kötü görünüyorsa ve kötü olmasına karşın yine de var olmayı sürdürüyorsa, bunun nedeni, hükümetin, kendi kötülüğüne, uyrukları-

---

3 [Engels. burada, Heine'nin *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland* (Almanya'da Felsefe ve Din Tarihine Katkı) adlı eserine göndermede bulunuyor. Fransız okuyucusu düşünülerek kaleme alınmış bu kitapta Heine, Alman felsefesinin ve zamanında oynadığı rolün ayırt edici niteliklerini veriyordu.]

4 [Hegel, bütün tarih felsefesinin temelini oluşturan bu önermesini, ilk kez, *Hukuk Felsefesinin İlkeleri* (1820) adlı eserinin önsözünde açıklamıştır.]

nın buna denk düşen kötülüklerinde bir haklılık nedeni ve bir açıklama bulmasıdır. O zamanın Prusyalıları hak ettikleri hükümete sahiptiler.

Hegel'e göre gerçek olmak, hiçbir biçimde, zaman ve koşullara bakılmaksızın belli bir toplumsal ya da siyasal durumun doğal hakkı sayılabilecek bir özellik değildir. Tam aksine, Roma Cumhuriyeti bir gerçektir, ama onun yerini alan Roma İmparatorluğu da bir gerçektir. 1789 Fransız Krallığı o kadar gerçek dışı, yani zorunluktan o kadar yoksun ve o kadar us dışı bir hale gelmişti ki, Hegel'in her zaman en büyük şevkle sözünü ettiği Büyük Devrim tarafından yok edilmesi gerekliydi. Dolayısıyla burada krallık gerçek olmayandı, devrim ise gerçek oldu. İşte böylece, gelişim boyunca, daha önce gerçek olan her şey gerçek dışına düşüyor, gerekliliğini, yaşama hakkını, ussal niteliğini yitiriyor; bir önceki durum, direnmeden ölecek kadar uslu davranırsa ölmekte olan gerçeğin yerine barışçı yollarla, zorunluğa sertçe karşı çıkarsa şiddet yoluyla, yeni ve yaşama şansına sahip bir gerçek geçiyor. Böylece de, Hegel'in tezi, bizzat Hegel'in diyalektiği dolayısıyla tersine dönüşür: insan tarihi alanında gerçek olan her şey, zamanla, usa aykırı hale geliyor, demek ki her şey us dışına düşmeye yargılı, daha başlangıçta usa aykırılıkla damgalanmış; ve insanların kafasında usa uygun olarak bulunan her şeyin, görünürde var olan gerçekle ne kadar çelişirse çelişsin, gerçek haline gelmesi kaçınılmaz. Bütün gerçeğin ussal olduğu yolundaki önerme, Hegel diyalektiğinin bütün kurallarına uygun olarak şu diğer önermeye indirgenir: Var olan her şey ölmeyi hak eder.